

Provstgaards Hus i hjertet af Skjern Å

– et 100 år gammelt vidnesbyrd om livet ved Skjern Å's munding

Af Sabine Jensen

Danmarks sidste pelsjægere

Masser af fugleskrig. Formentlig har der været et stort opgør med ternekolonien da Provstgaards Hus i 1914 blev bygget på Ternholm. Ternholm betyder holmen, hvor ternerne yngede eller opholdt sig. Tern er kendt for at være meget aggressive fugle, der styrtdykker mod indtrængende fjender i kolonien.

Da huset blev opført, var Ternholm en holm midt i Skjern Å's frodige delta, tæt ved den gamle vejføring gennem deltaet. Her levede Niels Provstgaard og hans 10 år yngre bror Søren Kr. Jensen af jagt og fiskeri gennem en årrække, frem til 1932.

Brødrene Provstgaard var på mange måder foregangsmand i udvikling af nye metoder og muligheder indenfor jagt og fiskeri. De benyttede sakse til at fange oddere. Den gang var Skjern Å-deltaet et af landets bedste odderområder, og jagten på odder kunne give et betydeligt bidrag til indtægten. De anskaffede som nogle af de første omkring Ringkøbing Fjord en motorbåd, der lettede fiskeriet. Til rygning af fangsten havde de indrettet en rygeovn i køkkenet inde i bygningen, der endnu fremstår helt original.

For at sikre en fordelagtig afsætning af skind og fisk, var de nogle af de første, der fik etableret telefonforbindelse i

Posten på vej til Provstgaards Hus med trækfærge.

Skjern-området. Hermed kunne brødrene orientere sig om priserne, og der kunne hurtigt laves aftaler med aftagere i ind- og udland.

Brødrene var fugleinteresserede og dygtige konservatorer. I ledige stunder blev en stor og repræsentativ samling af udstoppede fugle opbygget. Den omfatter de fleste af de arter, der forekom i åens delta for omtrent 100 år siden. Alle fugle er omhyggeligt registreret, og materialet udgør derfor et vigtigt videnskabeligt datasæt, der kan bruges til sammenligning med nutidens fuglebestand i området. En af de mere interessante arter som brødrene Provstgaard har udstoppet, er skestorken. I dag yngler skestorken et stykke ud for Skjernåens udmunding, på Høje Sande – en lille sandø. I år 2013 var der ikke mindre end 67 reder gemt på jorden mellem strandvegetationens rør og siv. Det er en ny ynglerekord, og hermed har vi nu Danmarks største ynglekoloni af de eksotiske ibisfugle i Skjern Å-deltaet.

Da Søren Kr. Jensen, den yngste af brødrene, blev gift i 1925, blev huset udvidet med nogle fag, for at give plads til den ekstra familie. Parret nåede at få fire børn i Provstgaards Hus og derfor blev der bygget et annekset til, som oprindeligt var sammenbygget med hovedhuset. Annekset, som også blev kaldt "den pæne stue", blev brugt til opbevaring af Niels Provstgaards omfattende fuglesamling, som i dag kan ses på Skjern Å Museet i Skjern i tre smukt forarbejdede udstillingskabe, fremstillet af Niels Provstgaard selv.

Overtagelse af Provstgaards Hus

I 1993 købte Ringkøbing-Skjern Museum Provstgaards Hus, som ligger tæt ved Pumpestation Nord i Skjern Å-dalen, ca. 2,5 km øst for Skjern Å's udløb i Ringkøbing Fjord. Huset ligger op til det store naturgenopretningsprojekt omkring Skjern Å og giver rige muligheder for at få et

Samlingen af udstoppede fugle.

"Den pæne stue" bygges til Provstgaards Hus.

indblik i landskabet og historien, før åen blev udrettet og genslynget.

Provstgaards Hus består i dag af det gamle hovedhus og "den pæne stue". Husene ligger på en grund på ca. 3,5 ha jord, som museet råder over, ligesom museet har fiskeretten i en del af Skjern Å. Jorden har tidligere været afgræsset og udnyttet til høslæt men er i dag udyrket og henligger i naturtilstand. Arealet bliver dog afgræsset.

I 1996 gennemgik husene en tiltrængt restaurering, hvor bl.a. tag og yderbeklædning blev skiftet. Udvendigt, er husene beklædt med pandeplader, og det oprindelige stråtag er erstattet med eternittag. Indvendigt er udseendet stort set bevaret intakt.

Provstgaards Hus har før været anvendt som udgangspunkt for formidling af natur- og kulturhistorie, ligesom det har indgået i museets skoletjeneste og er blevet brugt af skoler og daginstitutioner. Husene blev indrettet med

køjesenge, så de kunne bruges til overnatning. Desværre er husene i dag i så dårlig stand, at overnatning ikke er muligt – der er huller i gulvene, og skimmelsvamp på væggene.

Provstgaards Hus trænger til en gennemgribende restaurering for at kunne fremtidssikre en ydmyg, men meget autentisk bygning, hvis historie, beliggenhed og særprægede materialevalg gør den bevaringsværdig.

Skjern Å – en lang historie

Skjern Å har altid været en livsnerve for de mennesker, der levede i området omkring den, ligesom den var for brødrene Provstgaard. Åen gav fersk vand og fisk, og engene omkring åen gav vildt og senere i historien basis for landbrug.

De rige naturressourcer i og omkring åen gav området en befolkningsmæssig og økonomisk vigtig position. Det ses blandt andet af, at både kongen og kirken i

Ringkøbing-Skjern Museum køber Provstgaards Hus.

Provstgaards Hus som det ser ud i dag.

middelalderen havde besiddelser i området samt interesse i fiskeri og landbrug. Lønborggård var således bispe-sæde i 1400-1500-tallet. Told fra rejsende, der passerede åen, var en vigtig indtægtskilde for kronen.¹

I midten af 1800-tallet begyndte bønderne at lave små vandingskanaler langs åen for at overrisle engene og avle mere hø. Hedeselskabet blev involveret i projekterne og stod i 1870'erne for anlægget af Store Skjern Å Kanal der også kaldes Dalgaskanalen efter selskabets stifter. Kanalen begynder syd for Arnborg, hvor Rind Å løber ind Skjern Å.²

I 1960'erne blev Danmarks største landindvindings-projekt gennemført omkring Skjern Å. Her blev 4.000 hektar enge og vådområder fra Borris til Ringkøbing Fjord omdannet til agerjord. De snoede åløb blev lagt i snorlige, inddæmmede kanaler, og der blev anlagt pumpestationer

og afvandingskanaler. De græssende kreaturer blev erstattet af korn.

Afvandingen af Skjern Åens enge var en katastrofe for naturen og miljøet. Store mængder okker og næringsstoffer fra landbrugsarealerne blev nu ledt direkte ud i fjorden. I 1987 besluttede Folketinget, at åen skulle føres tilbage til sit oprindelige leje og ådalens natur genskabes. I løbet af 1990'erne opkøbte staten hovedparten af jorden omkring åen på strækningen fra Borris til Ringkøbing Fjord. I 1999 gik så Nordeuropas og Danmarkshistoriens, på daværende tidspunkt, største naturgenopretningsprojekt for alvor i gang med at genskabe en ådal med snoede åløb, søer, enge, moser og overdrev.³

Nationalpark Skjern Å – begyndelsen og enden

Med Provstgaards Hus placeret i hjertet af Skjern Å og liggende inden for nationalparkgrænsen, har Ringkøbing-Skjern Museum i mange år været med i samarbejdet om at få Nationalpark Skjern Å på benene. Under afholdelsen af nationalparkdagen i maj 2010 dannede Provstgaards Hus ramme om en masse aktiviteter som bl.a. fortælling om gamle jagtredskaber, smagsprøver på nationalparkhonning og kryddersnaps, fiskere i gang med at lave fiskenet, udskæring af en stor laks i træ, snitning og bålbrødsbagning for de små, foruden guidede kanoture på Skjern Å og cykelture til udmundingen. Der kom mere end 4.000 besøgende til hele arrangementet.

I 2012 fik museet tilskud fra Friluftsrådet til en info-tavle til Provstgaards Hus. Informationstavlen er nu færdiggjort og sat op. Den er konstrueret sådan, at den giver mulighed for regelmæssigt at hænge ny information op omkring ture, aktiviteter og muligheder i området. Derudover kan man læse historien om Provstgaard-brødrene og livet ved Skjern Å for 100 år siden. Plancheteksten er både på dansk, engelsk og tysk for at gøre området mere attraktivt for både lokale, skoleklasser og turister. Et andet igangsatte projekt var VER-DI, et treårigt projekt, som havde til

Fakta om Skjern Å

Skjern Å udspringer i Tinnet Krat i Midtjylland og løber ud i Ringkøbing Fjord, hvor den danner Danmarks eneste floddelta. Skjern Å har karakter af flod på det nedre løb og er Danmarks vandrigeste vandløb. Skjern Å er også Danmarks tredielængste å og hele Skjern Å-systemet er godt 1.500 km langt. Åen og dens mange tilløb afvander, ca. 11 procent af Jyllands areal.

Foto: Wikimedia Commons.

mål at skabe udvikling i og omkring en række naturområder i Danmark, Sverige og Norge. Resultaterne af dette projekt er mange og naturvejlederne ved Ringkøbing-Skjern Museum er bl.a. involveret i placeringen af forskellige LandArt værker heriblandt "De fire øer" i Bundsbæk Naturpark, en Nationalpark-app om natur, kultur og friluftsliv, samt en aktivitetsfolder for børnefamilier i Skjern Å-området.

Nationalpark Skjern Å var længe undervejs, men i begyndelsen af januar 2011 kom en længe ventet bekendtgørelse, og miljøminister Karen Ellemann deltog i et offentligt møde om nationalparken. Efterfølgende blev to borgermøder afholdt, ét i Ringkøbing-Skjern kommune og ét i Herning Kommune. Forslaget til Nationalpark Skjern Å kom i høring frem til 9. maj 2011. Herefter blev indvielsesdagen for nationalparken valgt til d. 25. juni 2011 med Borrislejren som en centralt beliggende indvielseslokalitet. Desværre valgte et flertal af forligspartierne bag nationalparkloven ti dage før indvielsen at aflyse denne på baggrund af høringssvarene og uenighed om grænsedragningen. Herefter besluttede

Info-tavlen foran Provstgaards Hus.

forligskredsen at undersøge mulighederne for at inddrage den sydlige del af Ringkøbing Fjord inklusiv Tipperne og Værnengene i Nationalpark Skjern Å. Flertallet i Ringkøbing-Skjern Kommunes kommunalbestyrelse var imidlertid enige om at beholde den oprindelige afgrænsning og sendte sagen tilbage til forligskredsen i Folketinget. På et møde i marts 2012 tog forligskredsen bag Nationalparkloven, Nationalpark Skjern Å af bordet.

På mødet var alle partier med undtagelse af Dansk Folkeparti parate til at følge det lokale forslag til afgrænsningen af Nationalpark Skjern Å. Men Dansk Folkeparti kunne ikke støtte op om forslaget på grund af stor lodsejermodstand i Hoven-området. Nationalparkens endelige fald.⁴

Skjern Å – og hvad gør vi nu, lille du?

Det kan godt være, at Nationalpark Skjern Å ikke blev til noget i denne omgang, men det naturskønne område er her endnu, og der er flere spændende initiativer i gang. Fx projektet "Porten til Skjern Å", der arbejder på at etablere en naturpark i område mellem Skjern og Tarm, hvor Skjern Å snor sig igennem. Et andet projekt er "Arbejdende Pumpestationer", hvor man vil etablere forskellige formidlingspunkter langs Skjern Å, blandt andet ved at inddrage tre fungerende pumpestationer. Pumpestation Nord har en væsentlig rolle, da den ligger sammen med Provstgaards Hus i det mest besøgte område ved Skjern Å. Provstgaards Hus har stort potentiale som base for natur- og kulturhistorisk formidling, og der er et klart behov for at tilbyde en autentisk og vedkommende formidling af området til de mange besøgende.

Ringkøbing-Skjern Museum fik i 2011 en bevilling fra RealDania til en teknisk gennemgang af Provstgaards Hus, og arkitekt Steffen Søndergaard blev i oktober 2013 færdig med rapporten. Den 35 sider store rapport indeholder bygningsbeskrivelser, arbejdsoversigt for de forskellige håndværkere med overslagspriser, 25 fotoark med beskrivelser og slutteligt et budget. Derudover er der medtænkt

en moderne afdeling ved Provstgaards Hus for at fremtids-sikre og øge mulighederne for flere målgrupper. Den moderne afdeling er en ny og diskret bygning med to nye toiletter, vand og el og mulighed for at opbevare 30 cykler og en kajaktrailer med otte kajakker. Næste skridt er at rejse økonomi til at kunne sætte restaureringsarbejdet i gang.

Visionen med Provstgaards Hus er at skabe nytænkte natur- og kulturhistorisk formidling og skabe nye muligheder for friluftsliv. Provstgaards Hus ved Skjern Å er ideel som base for friluftsliv og aktiviteter i kombination med naturvejledning som guidede kajakture, cykelture, vandreture og rideture. Der kunne afholdes ture fra Provstgaards Hus med forskellige temaer som fugleliv, oddere, bævere, fisk, flora, fiskeri, jagt og invasive arter, mm. Huset kunne bruges i forbindelse med kulturhistorisk formidling af livet ved Skjern Å for 100 år siden. Der er i huset allerede etableret sengepladser/køjesenge til 6-10 personer, og der kan skabes mulighed for at slå telt op på arealet omkring Provstgaards Hus. Tanken er at tilbyde overnatning for små

friluftsgupper der kommer cyklende, sejlene, vandrende, osv. "Den pæne stue" kunne benyttes som udstilling og naturskole med mulighed for at arbejde inde i årets koldeste tid. Der kunne opsættes en lille udstilling omkring gamle jagtredskaber, lokkefugle og fiskegrej, og køkkenet kunne laves om til garderobe. Naturskolen kan bruges til undersøgelser og videre bearbejdelse af emner inden for natur og kultur i området, og lokalet kunne også danne ramme om workshops og foredrag for forskellige målgrupper. Provstgaards Hus og dets beliggenhed giver i det hele taget en fantastisk mulighed for at formidle Skjern Ås natur- og kulturhistorie i autentiske omgivelser.

Sabine Jensen kan kontaktes på sj@levendehistorie.dk

Noter

1. Laurids Fogtman: *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge* Del 4, Bind 1, 1730-1739. København 1788.
2. Dalgaskanalen: Danmarks Naturfredningsforenings website fndninger.dk – <http://archive.is/tDBB>.
3. Johannes Bach Rasmussen: *Skjern Å – ådalens historie, de store projekter, det nye landskab og naturen, på tur i ådalen*. Skov- og Naturstyrelsen, København 2005.
4. Læs mere på www.skjernaa.info

Provstgaards Hus dannede ramme om tre offentlige arrangementer med middag i Provstgaards Hus ved flagermuslygternes skær, hvilket blev en ren succes. Aftenens program var planlagt med en middag inspireret af husets historie og beliggenhed. Under middagen var der små indslag om bl.a. livet langs åen for 100 år siden, det store landindvindingsprojekt og naturgenopretningen, Skjern Å-laksen, lampretten, odderen og det fantastiske fugleliv. Herefter en lille gåtur til åen for at prøve trækfærgen og oplever Skjern Å by night. Aftenen sluttede af med kaffe og kage.